

Labial Consonants in Romanian Dialects (Palatalizarea consoanelor labiale în româna vorbită dialectală)

Sorin Guia

Conf. univ. dr., Universitatea „Alexandru Ioan Cuza, Iași

In the present study we aim to synthesize the phenomenon of palatalization of labial consonants in Romanian, starting both from the data collected during the dialectal surveys organized for the Romanian linguistic atlases, and from those collected by students in the Seminar of Dialectology and Sociolinguistics from the Faculty of Letters. The purpose of our contribution is to provide the reader with an overview of the evolution of this phenomenon until the beginning of the 21st century, in various areas of Daco-Romanian.

Keywords: labial consonants, palatalization, dialectology, spoken Romanian, current Daco-Romanian

În sinteza de față încercăm să prezentăm imaginea actuală a graiurilor dacoromâne din perspectiva fenomenului palatalizării labialelor¹, exemplele fiind culese dintr-un corpus de texte dialectale², înregistrate la început de secol XXI, în cadrul Seminarului de dialectologie și sociolingvistică de la Facultatea de Litere.

Deși cuprinde o parte importantă a teritoriului dacoromân³ (dar și dialectele aromân, unde fenomenul este general și consecvent și meglenoromân, unde fenomenul se manifestă parțial), aria subdialectului moldovean reprezintă zona tipică a formelor cu labialele palatalizate, fenomenul fiind aici general și consecvent, afectând toate cele cinci consoane din categoria labialelor⁴.

Palatalizarea se produce în etape succesive. Dacă prima etapă a palatalizării, comună tuturor labialelor, constă în adăugarea unui element fricativ palatal între labială și iot (*ph'*, *fh'*, *by*, *vy*, *mỹ*, urmată de evoluțiile lui *ȷ* la *ń* - obținându-se, astfel, stadiul *mń* și *h'*, *y* care

¹ În esență, fenomenul palatalizării labialelor se referă la deplasarea locului de articulare al unei labiale (*p*, *b*, *m*, *f*, *v*) în contact cu un *iot* următor. Fenomenul se produce atât în cuvinte moștenite din latină (cu labiala urmată de *ě* sau *ī* accentuați), precum și în cuvinte pătrunse mai târziu în limbă (chiar și când labiala era urmată de *i* neaccentuat). Cf. Marius Sala, *Contribuții la fonetica istorică a limbii române*, Editura Academiei RSR, București, 1970, p. 29; de ex., *pipe* > *k'iper*, *picior* > *k'ișor*, *vișel* > *d'ișel*.

² Vezi Sorin Guia, *Dialectologie română. Studii și corpus de texte*, Editura Vasiliana' 98, Iași, 2014, p. 163-382.

³ Palatalizarea labialelor este un fenomen parțial în dacoromână, în sensul că nu apare pe întreg teritoriul și nici la toate labialele în același grai, labialele rămânând nealterate, ca în limba literară, în graiurile munteneste (centrale și de vest), în graiul bănățean și în jumătatea sudică a ariei crișene, palatalizându-se în graiurile moldovenești, în Maramureș, în jumătatea de nord a Crișanei și, parțial, în graiurile munteneste de est. Vezi, pentru o prezentare sistematică a fenomenului, Matilda Caragiu Marioțeanu, *Compendiu...*, p. 159-168.

⁴ Vezi, pentru o prezentare detaliată, Sorin Guia, *L' état actuel de la palatalisation des labiales dans les sous-dialecte moldave (étude basée sur les données figurant dans le NALR. Moldavie et Bucovine)*, în „Langue et littérature. Repères identitaires en contexte européen” (Lucrările celei de-a VIII-a Conferințe Internaționale a Facultății de Litere, Pitești, 4-6 iunie 2010), nr. 6/2010, Editura Universității din Pitești, 2010, p. 55-64.

devin oclusele palatale k' , g' – obținându-se stadiile pk' , fk' , bg' , vg'), eliminarea labialelor din grupurile amintite nu a avut loc simultan pentru toate labialele, primele fiind labiodentalele, consemnate ca arhaisme în formele h' , respectiv y (din care au apărut, probabil, fonetismele \hat{s} , \hat{z}). Pentru bilabialele orale, sînt înregistrate, alături de stadiile pk' ($p\hat{c}$), bg' ($b\hat{g}$), stadiile finale k' , g' , obținute prin eliminarea labialei. Regional sînt atestate și fonetisme ca $p(t')$, $b(d')$, $p(\hat{c})$, $b(\hat{g})$, mai ales în Transilvania și în Bucovina (explicabile prin intervenția unor fenomene regionale de substituție a ocluselelor palatale prin dentale palatalizate sau prin africcate prepalatale), sau ca s , z , pentru labiodentalele f , v , în Maramureș, dar și în unele puncte din Bucovina – mai ales z pentru v (explicabile, probabil, prin influența unor graiuri ucrainene sau poloneze, care cunosc fenomenul neutralizării opoziției dintre constrictivele prepalatale \hat{s} , \hat{z} și constrictivele dentale s , z)⁵.

I. Palatalizarea bilabialelor p , b , m

În cea mai mare parte a Moldovei, palatalizarea bilabialelor p , b și m înregistrează stadiile finale k' , g' și \acute{n} , care presupun eliminarea labialei: $k'átrâ$, $k'ept$, $k'ele$, $k'i\ddot{u}uli\ddot{t}â$, $k'i\ddot{s}or$, $k'iruáni$, $k'ivni\ddot{t}â$, $k'ilotâ$, $grok'$, luk' ⁶, $\acute{i}\eta'k'edic$, $cok'itâ$, $câk'i\ddot{t}â$; $alg'inâ$, $g'ini$, $g'ivol$; $g'ivoli\ddot{t}â$, $g'i\ddot{s}$, $g'i\ddot{s}ur\ddot{i}$, $og'ală$, $alg'i\ddot{i}$, $bărg'i\ddot{i}$; $\acute{n}elu\ddot{t}â$, $\acute{n}ez$, $\acute{n}\ddot{e}z$, $\acute{n}\ddot{u}arâ$, $\acute{n}ir\ddot{i}ásâ$, $\acute{n}\acute{l}â$, $\acute{n}inun\ddot{i}$, $lu\acute{n}inâ$, $k'e\acute{n}$.

Exemplificăm din textele moldovenești supuse analizei forme cu labiala palatalizată în stadiu final: $snuok'i\ddot{s}u\acute{o}r\ddot{i}$ (BC, Căiuți, 6), $st\acute{i}lk'$ (BT, Lozna, 1), $sn\acute{o}k'$, $k'i\ddot{s}uári$ (BT, Vorona, 4), $\acute{s}ărk'$, $sk'in\ddot{i}$ (BT, Păltiniș, 3), $sk'inári\acute{a}$ (GL, Matca, 8), $snuok'$ (IS, Ceplenița, 1), $k'i\ddot{u}ă$, $k'ilúg$, dar și $pisátâ$ (NT, Hlăpești, 2), $\acute{s}orák'$, $uok'i\ddot{n}\acute{s}$ (SV, Pîrtești de Sus, 4), $k'aptári$ (SV, Frătăuții Noi, 4), $k'i\ddot{s}uári$ (SV, Broșteni, 2), $\acute{i}\eta'k'istri\acute{e}\acute{s}\acute{t}\acute{i}$ (SV, Rădășeni, 5), $k'átrâ$, $snuok'$ (VS, Mărășești, 1), $\acute{i}\eta'k'etri\acute{e}\acute{s}\acute{t}\acute{i}$ (VS, Vetrișoiaia, 5), $k'i\ddot{s}uári\ddot{l}\acute{i}$ (VS, Miclești, 4; VS, Vutcani, 1); $g'ini$ (BC, Vîlcele, 2), $\acute{g}'ini$ (GL, Matca, 1; IS, Vînători, 2; VS, Mărășești, 5; VS, Popeni, 4), $deg'ê$ dar și $debeá$, în același enunț (IS, Ursărești, 1), $deg'ê$ (NT, Hlăpești, 1), $scuog'ituári$, $g'in\ddot{i}$ (NT, Sagna, 2), $g'in\ddot{i}$ dar și $bín\ddot{i}$ (SV, Crucea, 2), $ag'ê$ (SV, Frătăuții Noi, 2), $g'ini\ddot{s}u\acute{o}r$ (SV, Frătăuții Noi, 4; VS, Vetrișoiaia, 2), $mă ing'i\ddot{i}$ (SV, Boroaia, 2); $\acute{n}ir\ddot{i}ásâ$ ⁷ (BC, Filipești, 4; IS, Răchiteni, 4), $n\acute{ica}$ (BC, Filipești, 2), $n\acute{ic}$ (BC, Vîlcele, 1), $\acute{n}erá$ rușîni (BC, Vîlcele, 2), $părin\ddot{t}â \acute{n}\acute{i}$ (BT, Coțușca, 1), $du\acute{o}rni\acute{e}m$ (BT, Păltiniș, 1), $n\acute{i}locu$ (BT, Lozna, 1), $salc\acute{i}\acute{n}$ (GL, Matca, 7), $a \acute{n}\acute{e}i$ (GL, Matca, 9), $ador\acute{n}\acute{i}t$ (NT, Tazlău, 3), $de\acute{n}\acute{j}áza$ (NT, Tețcani, 4), $\acute{n}ercur\ddot{i}$ (NT, Băltătești, 3), $fráti\acute{n}\acute{i}u$ (NT, Ruginoasa, 2), $anázá$ (SV, Mihoveni, 2), $n\acute{i}n\acute{ica}$, $\acute{n}\acute{e}đu$, $n\acute{i}n\acute{ica}$, $\acute{n}\acute{ir}il\acute{i}$, (SV, Frătăuții Noi, 2, 5; SV, Liteni, 5), $n\acute{i}ja$ „mie” (VS, Mărășești, 2); palatalizarea bilabialei m în stadiu final, cu pierderea labialei, este consemnată și în Munții Apuseni, în localitatea Vințu de Jos: $\acute{n}ir\ddot{i}ásă$ (dar și $m\acute{i}re$) la același subiect (AB, Vințu de Jos, 2).

⁵ Vezi, pentru o prezentare detaliată, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Probleme...*, p. 167-171.

⁶ În pl. $lupk'$, ca și în $copk'il$, bilabiala p se menține, datorită contextului fonetic, în aproape toate graiurile moldovenești. Cf. Adrian Turculeț, *Dialectologie română*, p. 143.

⁷ La același subiect vorbitor (f, 40 de ani, școală profesională) sînt consemnate și forme cu labiala nealterată: $m\acute{i}r\ddot{i}ásă$, $h\acute{u}óra mir\acute{e}\acute{s}â$ (BC, Filipești, 4).

Pe lângă palatalizarea în stadii finale a bilabialelor (de tipul p la k' , b la g' , m la n), în Moldova, într-o arie mai restrânsă, aflată aproximativ între Roman și Vatra Dornei, se conservă încă fonetismele de tipul $p(\acute{c})$, $b(g')/b(\acute{g})$, $m(\acute{n})$, specifice graiurilor ardelenesti. Pentru bilabialele orale p și b , palatalizarea în stadiu intermediar este consemnată, în textele supuse analizei, în nord-estul Transilvaniei (vezi textele din Ilva Mare, județul Bistrița Năsăud) și în nordul Moldovei (în județele Suceava, Neamț), în timp ce bilabiala nazală m se păstrează în forme palatalizate în stadiu intermediar, pe lângă zonele menționate mai sus, și într-un punct din partea de vest a județului Bacău, în localitatea Asău: $(p(\acute{c}))^8$: $p\acute{c}\acute{e}\acute{l}i\acute{a}$, $\mu op\acute{c}\acute{i}\acute{n}\acute{s}$ (BN, Ilva Mare, 5), $n\acute{a}p\acute{c}$ (BN, Ilva Mare, 6); $grop\acute{c}$ (SV, Straja); $p\acute{c}\acute{i}lot\acute{a}$ (SV, Dorna Candrenilor, Ilișești); $\mu op\acute{c}\acute{i}l\acute{a}$, $p\acute{c}\acute{i}lot\acute{a}$, $st\acute{u}p\acute{c}$, $\acute{i}mp\acute{c}edi\acute{s}$, $p\acute{c}\acute{i}c\acute{a}t$, $p\acute{c}\acute{i}\acute{s}c\acute{a}$ (SV, Mănăstirea Humorului); $\mu op\acute{c}\acute{i}l\acute{a}$, $\mu op\acute{c}\acute{i}l\acute{i}\acute{t}\acute{a}$ ⁹, $p\acute{c}\acute{i}r\acute{u}on$ ¹⁰, $p\acute{c}\acute{i}lot\acute{a}$, $\acute{i}mp\acute{c}\acute{e}di\acute{s}$, $\acute{c}\acute{a}p\acute{c}\acute{i}\acute{t}\acute{a}$ (SV, Vicovu de Jos); $\acute{d}\acute{u}osp\acute{c}\acute{a}sc\acute{a}$, $top\acute{c}\acute{i}m$ (SV, Straja, 1); $p\acute{c}\acute{u}\acute{a}r\acute{i}li$ (Straja, 3) - formă la care se ajunge prin palatalizarea în stadiu intermediar a bilabialei surde inițiale, urmată de căderea palatalei k' ; $p\acute{c}\acute{i}\acute{s}\acute{u}or$ (Straja, 7); $\mu op\acute{c}\acute{i}l\acute{a}$ (NT, Farcașa, 4);

$b(g')$: $bg'iholi\acute{t}\acute{a}$ (SV, Vama, Ostra, Preutești, Vicovu de Jos); $bg'is$ (SV, Izvoarele Sucevei, Moldovița) și chiar $b(\acute{g})$ ¹¹: $b\acute{g}iholi\acute{t}\acute{a}$ (SV, Straja, Cajvana, Coșna, Dorna Candrenilor); $b\acute{g}\acute{i}\acute{s}\acute{u}sc\acute{a}$, SV, Straja, Vicovu de Jos); $tr\acute{i}mb\acute{g}\acute{i}\acute{t}\acute{a}$ (SV, Straja, 5), $b\acute{g}\acute{i}\acute{s}$ (SV, Prăleni, Dorna Candrenilor, Argestru); $barb\acute{g}\acute{i}\acute{j}$ (SV, Straja, Ciocănești, Argestru, Vicovu de Jos, Ilișești); $alb\acute{g}\acute{i}n\acute{a}$ (SV, Ciocănești, Șaru Dornei, Argestru); palatalizarea bilabialei b în stadiu intermediar $b(\acute{g})$, cu africaticizarea oclusivei palatale, o întâlnim și în Ilva Mare: $zdr\acute{u}ob\acute{g}\acute{i}m$ (BN, Ilva, 4), $b\acute{g}\acute{a}ta$ (BN, Ilva, 6).

$m(\acute{n})$: palatalizarea bilabialei m în stadiul $m\acute{n}$ o întâlnim în Bistrița Năsăud (vezi anexele cu Ilva Mare: $m\acute{n}\acute{i}\acute{s}c\acute{a}m$, $nim\acute{n}\acute{i}ca$ – BN, Ilva, 2; $m\acute{n}\acute{e}re$, $m\acute{n}\acute{i}-l$ aduc amint'e - BN, Ilva, 2; $m\acute{n}\acute{i}l\acute{u}ocu$ - BN, Ilva, 4; $nim\acute{n}\acute{i}c$ - BN, Ilva, 4, 5), în Țara Oașului (soțu $m\acute{n}\acute{e}u$, dar și forme cu labiala palatalizată în stadiu final, $m\acute{i}n\acute{e}$, $dor\acute{n}$, $dur\acute{n}\acute{i}t$ - SM, Odoreu, 1; $nim\acute{n}\acute{i}c\acute{a}$ - SM, Odoreu, 2; $m\acute{n}\acute{i}r\acute{e}\acute{a}sa$, $m\acute{n}\acute{i}rele$ – SM, Odoreu, 3), fenomenul extinzându-se în nord-vestul Moldovei și în cea mai mare parte a Bucovinei: $m\acute{n}\acute{i}c\acute{a}$, $lum\acute{n}\acute{i}n\acute{i}li$ (SV, Straja, 3), $m\acute{n}\acute{i}r\acute{e}\acute{a}sa$, $m\acute{n}\acute{i}c$ (SV, Straja, 3, 5), $\mu l\acute{t}\acute{a}m\acute{n}\acute{i}m$, $m\acute{n}\acute{i}\acute{s}c\acute{a}m$ (SV, Straja, 4), $m\acute{n}\acute{i}l\acute{u}ocu$, $M\acute{n}\acute{i}h\acute{a}j$ (SV, Straja, 7), $m\acute{n}\acute{i}c$, $m\acute{n}\acute{i}c\acute{u}\acute{t}\acute{a}$ (SV, Vicovu de Sus, 1), $am\acute{n}\acute{a}z$, $lum\acute{n}\acute{i}n\acute{i}$ (SV, Vicovu de Sus, 5), $m\acute{n}\acute{i}r\acute{e}\acute{a}sa$ (SV, Vicovu de Sus, 6), $m\acute{n}\acute{e}lu\acute{t}\acute{a}$ ¹²; $m\acute{n}\acute{i}u\acute{a}r\acute{a}$ ¹³; $m\acute{n}\acute{e}z$ ¹⁴ (SV, Cîrlibaba, Mănăstirea Humorului);

⁸ Iotul, care se constituie în element favorizant al acestui fenomen fonetic, a evoluat la oclusiva palatală k' și apoi se africaticizează la \acute{c} ($p > k' > \acute{c}$). Aria lui $p(\acute{c})$, ca reflex al palatalizării labialei p , ocupă, de fapt, o zonă mai largă - nordul Bucovinei, Maramureșul și Crișana – în care labiala se conservă.

⁹ La întrebarea *Dacă-i parte femeiască, cum îi spui copilului nou născut*, pe lângă *fetiță*, se înregistrează, cel puțin ca a doua formă, *cuopcîlă*. Subiectul A, f, 89 de ani, are conștiința lingvistică a zonelor învecinate, oferind și un comentariu după răspuns: *cuopcîlîță, la Straja să zîși baiță*.

¹⁰ Toate persoanele anchetate, inclusiv subiecții copii, răspund *pçiruon* la întrebarea *Cum numiți cuiul acela lung și gros ca degetul?*

¹¹ Când bilabiala b este urmată de iot, acesta din urmă evoluează la oclusiva palatală g' , care se africaticizează ($b > g' > \acute{g}$). Stadiul $b(\acute{g})$ de palatalizare a lui b reprezintă o inovație în aria mai largă - nordul Bucovinei, Maramureșul și Crișana – în care labiala se conservă în urma palatalizării.

¹² Apare în câteva puncte din partea de nord a Moldovei.

amházá, mñiruit (SV, Mănăstirea Humorului); *lumínâ* (SV, Vicovu de Jos), *mñicút* (SV, Crucea, 2), *mñicâ* (SV, Broșteni, 3).

Palatalizarea labialelor este un fenomen fonetic simțit ca puternic dialectal, aceasta fiind și motivația pentru care se observă la unii subiecți vorbitori tendința de a-l literariza. Astăzi, dacă vorbitorul cult se supune conștient normei pe care o adoptă (fiind mai mult un imitator al modelului oferit de norma literară), vorbitorul neinstruit (sau cu o instrucție sub medie), nu imită modelul dintr-o altă normă, ci de fapt recrează analogic¹⁵, de unde se ajunge, uneori, și la forme hipercorecte.

Dacă în zona Hunedoarei, fenomenul palatalizării labialelor nu este cunoscut (doar izolat, în localitatea Petrila, întâlnim palatalizarea bilabialei *p* la *k'*, în *k'ept'enáu* - HN, Petrila, 2, f, 62 de ani, 6 clase), toate cele cinci labiale nealterându-se, cum se întâmplă în Moldova, Maramureș, Crișana și în graiurile ardelenesti (*piátră* - HN, Dealul Babii, 1; un *pic* - HN, Petrila, 2; *mirele, mireásă* - HN, Dealul Babii, 4; *fěrbe* - HN, Dealul Babii, 2; să *fije* - HN, Dealul Babii, 4; *fină* - HN, Petrila, 2; *vițăle* - HN, Dealul Babii, 2; *vită* - HN, Petrila, 1), palatalizarea labialelor are un caracter fluctuant în graiurile din Crișana. Alături de forme cu labialele palatalizate în diferite stadii (intermediare, cu păstrarea labialei, și finale, cu pierderea labialei), apar și formele cu bilabialele *p*, *b*, *m* și labiodentalele *f*, *v* nealterate, fenomenul fiind consemnat în toate graiurile, indiferent de densitatea fenomenului.

I.1. Bilabiala surdă *p*

Dacă în Crișana și în cea mai mare parte a Ardealului (până în Bucovina și în nordul Moldovei) întâlnim, de regulă, forme cu labiala palatalizată în stadii intermediare, cu păstrarea labialei (*pk'*, *pĉ*, *pt'*: *împk'edică* – uneori apare și forma cu palatala africativă *împĉedicăt*; *ĉorápk'*, *pk'isúari*; formele *pt'ele*, *pt'átră*, *pt'eptu* apar mai ales în Oaș: *aprop't'et*, um *pt'ic* – SM, Odoreu, 1, 4, 5; *abd'á* – SM, Odoreu, 2; meșă a *strop't'i* – SM, Odoreu, 4, 6; *copt'ii* – SM, Odoreu, 6; *opk'iñĉ*, *ptiĉorele* – AB, Scărișoara; *împk'edică*, *ĉorápk'*, *pk'isúari* – AB, Gârda De Sus, f, 76 de ani, fără studii; *pĉicĉor*¹⁶ - AB, Gârda de Sus¹⁷, f, 70 de ani, 4 clase) și, sporadic, palatalizarea în stadiu final, cu pierderea labialei, uneori intervenind confuzia palatalelor *k'*, *g'* cu dentalele *t*, *d* muiate (*k'*, *t'*: *k'isám*, *k'ipéri*, *tok'esc*, *îñ'k'edică*; *tei* „piei”, *t'ept* „piept”¹⁸, *unt'i* „unchii” – SM, Odoreu, 1; *k'ipéri*, *tok'esc* – AB, Gârda de Sus, f, 90 de ani, fără școală; *îñ'k'edică* – AB, Gârda de Sus, b, 71 de ani, 8 clase; *k'átră*, *îñ'k'edicám* - AB, Scărișoara; *dej'd'ejátă* - SM, Odoreu, 2; *t'ema* „chema” – SM, Odoreu, 7) sau africativizarea labialei palatalizate (*ĉipéri* - BN, Ilva, 1, *ĉept* - BN, Ilva, 7; *stîlĉ*, *ĉeptári* - NT, Farcașa, 5, *ĉisóru* - SV, Frătăuții Noi, 2), în partea ardelenescă a județului Alba

¹³ *Mñiuáră* este întâlnit în general în Bucovina (Straja, Vicovu de Jos, Izvoarele Sucevei, Frasin, Prăleni, Catrinari, Mănăstirea Humorului - SV). La Crucea – SV avem forma *mñiuoriță*.

¹⁴ Întâlnim și forma cu păstrarea fonetismului arhaic *q* în *mñéd* în Vatra Moldoviței, Vicovu de Jos, Șaru Dornei, Prăleni, Ilișești – SV.

¹⁵ Vezi Alexandru Gafton, *Hipercorectitudinea...*, p. 41-43.

¹⁶ Situațiile în care se pronunță cu labiala palatalizată în stadiu intermediar *pĉ*, cu păstrarea labialei și africativizarea palatalei, sînt sporadice.

¹⁷ În Gârda de Sus și în Scărișoara (AB), formele palatalizate ale labialelor (în stadii intermediare sau finale) sînt mai puțin numeroase decît cele care conservă labialele nealterate.

¹⁸ Formele cu palatalizarea bilabialei *p* în stadiul *t'* se datorează confuziei dintre dentala muiată *t'* și palatala *k'*.

întîlnim, de regulă, palatalizarea în stadiu final, cu pierderea labialei: *k'être* (AB, Vințu, 6), *cok'ilă*¹⁹ (AB, Căpîlna, 1), *aprok'jât* (AB, Căpîlna, 1), *k'icôrele* (AB, Căpîlna, 4); *dosk'it*, *dok'êste*, *k'itã*, *lik'ije* (AB, Căpîlna, 6).

Formele palatalizate alternează cu cele în care bilabiala surdă este nealterată, atât în graiurile ardelenesti, cât și în unele puncte din Moldova, fenomenul nefiind susținut prin raportarea la sistemele lingvistice diferite, datorate vârstei sau instrucției subiecților vorbitori: *copîl*, *cuopîi*, *căpîțã*, *picôre* d'e porc, *pipér* (AB, Gîrda de Sus, Scărișoara), *piátrã* (AB, Vințu de Jos, 7, b, 61 de ani, 10 clase), *copîi* (CV, Zăbala, 5, f, 42 de ani, 10 clase), *picút* (BC, Filipești, 1, f, 74 de ani, 8 clase); *pișuárilî*²⁰, *spinárilî* (BC, Vlcele, 3, b, 80 de ani, 8 clase), *cuopîi* (BT, Coțușca, 4, f, 37 de ani, 12 clase), *căpîțã*, *cuopîii* (BT, Păltiniș, 2, b, 65 de ani, 8 clase), sã *duospiáscã* (GL, Matca, 4, f, 72 de ani, 4 clase), *pipîérî* (IS, Țibana, 4, f, 84 de ani, 4 clase), *pișuárilî* (NT, Hlăpești, 1, f, 51 de ani, 12 clase; NT, Cracăul Negru, 1, b, 68 de ani, 10 clase), *piéleã* (NT, Farcașã, 2, f, 70 de ani, 4 clase; 4, b, 75 de ani, 8 clase), *cuopîii* (NT, Farcașã, 6, f, 55 de ani, studii medii), *piéptenîli*, dar și *k'eptánúș* (NT, Sagna, 1, f, 73 de ani, 4 clase), *cuopîii*, dar și *cuopîlã* (SV, Straja, 5, f, 71 de ani, 5 clase), *piéptin* (SV, Frătăuții Noi, 3, f, 45 de ani, 10 clase), *piéleã*, *pișór* (SV, Frătăuții Noi, 6, f, 68 de ani, școală profesională), *cuopîl* (SV, Boroaia, 4, b, 81 de ani, 7 clase), *pișuárilî*, *uopîns* (SV, Fîntîna Mare, 3), *copîi* (SV, Broșteni, 4, f, 61 de ani, 7 clase), *pipîér* (VS, Mărășești, 4, f, 25 de ani, 8 clase), *pișuárilî*, *piéptinî* (VS, Vetrișoia, 2, f, 64 de ani, 7 clase), *copîi*, *lumina* (VS, Miclești, 1, b, 77 de ani, 8 clase), *pipér* (VS, Popeni, 6, f, 65 de ani, 8 clase), *pișuárilî* (VS, Vutcani, 1, f, 66 de ani, 4 clase).

I.2. În cazul **bilabialei sonore b**, în Crișana, formele palatalizate sînt mai rare decît cele cu labiala păstrată ca în limba literară: *uobd'álã* (în Țara Oașului), *uárd'*, *g'inî*, *zg'árã*, dar și *bivolițã*, *zbiárã*, *bînî*, *zbiê*. Deși fenomenul este general și consecvent în Moldova, întîlnim și cazuri de conservare a bilabialei sonore ca în limba literară, chiar și la subiecți de vîrstă înaintată și cu studii sub medii: *bînî* (BC, Căiuți, 2, la o femeie de 75 de ani, cu 4 clase), *bînî* (BC, Căiuți, 6, f, 57 de ani), *bînî* (BC, Vlcele, 2, f, 72 de ani, 8 clase), *bînî* (BT, Coțușca, 4, f, 37 de ani, 12 clase), *bînî* (BT, Păltiniș, 2, b, 65 de ani, 8 clase), *bînî* (BT, Talpa, 2, f, 86 de ani, fără studii), *bînî* (NT, Farcașã, 2, f, 70 de ani, 4 clase; NT, Sagna, 4, f, 21 de ani, 8 clase); *bînî* (SV, Boroaia, 1, b, 50 de ani, 12 clase; SV, Broșteni, 1, f, 79 de ani, 4 clase; SV, Rădășeni, f, 63 de ani, 8 clase), *bivol* (SV, Fîntîna Mare, 5).

I.3. Și pentru **oclusiva nazală bilabială m**, în graiurile din județul Alba, întîlnim doar sporadic palatalizarea în stadiu intermediar, mai ales la persoanele în vîrstă (*mnhêre*, *mnhêlu* – AB, Gîrda de Sus, b, 86 de ani; *mnhîrilî* – AB, Gîrda de Sus, f, 79 de ani; *mnhîriásã* și imediat se corectează *miriásã* – AB, Gîrda de Sus, f, 64 de ani), în timp ce formele cu palatalizarea în

¹⁹ De altfel, forma cu bilabiala palatalizată în stadiu final este foarte rar întîlnită în dacoromână, utilizîndu-se frecvent formele cu palatalizarea în stadiu intermediar, cu păstrarea labialei.

²⁰ Subiectul vorbitor (b, 80 de ani, 8 clase) utilizează o formă apropiată de pronunțarea bănățeană, cu fricativizarea africateri și păstrarea nealterată a bilabialei.

stadiul final (*néri*, *nércurja*, *núără*, *nálă* - AB, Scărișoara; *néri*, *núără*, *nálă*, f, 76 de ani, *nércurja*, f, 60 de ani - AB, Gîrda de Sus), cît și cele cu labiala nealterată (*mîélu* - AB, Vințu, 5; *mîel* (CV, Zăbala, 2, 4) sînt mult mai întîlnite. În județul Bistrița Năsăud, palatalizarea bilabialei *m* se produce în stadiu intermediar (*mîirilj*, *mîiriása*, *mîijéj* „miei” - BN, Ilva, 7).

Există puncte în Moldova în care unii subiecți (indiferent de vîrstă și de categorie socială) nu palatalizează bilabiala nazală: *mîélu*, *mic* (BC, Filipești, 1), *mîriásâ* (BT, Lozna, 4, 6; NT, Gîdinti, 1), *amîázâ* (BT, Talpa, 2, f, 86 de ani, fără studii; IS, Romanesti, 3, b, 36 de ani, 8 clase; SV, Mihoveni, 4, f, 68 de ani, 6 clase), *mîriļj*, *mîreása* (IS, Ceplenița, 2), *mijloc* (SM, Odoreu, 5, f, 61 de ani, 8 clase), *duormîjé* (SV, Straja, 6, f, 87 de ani, 7 clase), *mîélu* (SV, Fîntîna Mare, 1, f, 84 de ani, 5 clase), *mîriásâ*, dar și *nîri* (SV, Fîntîna Mare, 2, f, 84 de ani, 5 clase), *lumînâ* (SV, Rădășeni, 3, f, 67 de ani, 4 clase), *mîreása*, *amîázâ* (VS, Miclești, 3, f, 50 de ani, 12 clase).

II. Palatalizarea labiodentalelor *f*, *v*

În ceea ce privește palatalizarea labiodentalelor *f* și *v*, identificăm, atît pe baza *NALR. Moldova și Bucovina*, cît și pe baza înregistrărilor consemnate în texte din corpusul amimit, o linie Bacău – Vaslui - Huși, care ar delimita palatalizarea acestora în stadii diferite. La sud de această linie, *f* și *v* se palatalizează în stadiile arhaice *h'* și *y*, iar la nord de această linie se produce spirantizarea, o formă mai nouă, la *ș*, respectiv *ș*²¹.

Fricativa labiodentală surdă *f*²², urmată de *i* sau *e* are două reflexe: *fh*²³, care trece la *h'* și *fs'* care evoluează la *ș*.

Pentru trecerea lui *fh'* la *h'*, semnalăm palatalizarea în stadiu arhaic în jumătatea de sud a Moldovei (în județele Galați, Vaslui și Bacău): *h'érbi* (BC, Căiuți, 2), *h'árbâ* (deși la același subiect întîlnim și *fiárbâ*), *h'érbi*, *h'ert* (BC, Berești, 3); *h'érbi* (GI, Matca, 1); *sâ h'îji* (GI, Matca, 2); *h'ert*, *h'érbi* (GI, Matca, 4, 5); *hîertj* (GL, Drăgușeni, 1); *h'ina* (VS, Deleni, 2); *h'iri*, dar și *firi* (VS, Vetrișoiaia, 2); *sâ h'îji* (VS, Vetrișoiaia, 2); *h'ert*, *h'ártâ*, dar și izolat *férbi* (VS, Popeni, 1); izolat, palatalizarea labiodentalei surde în stadiu arhaic o întîlnim în formele *h'erbîntj*, *h'ermjéntâ* și într-o localitate din comuna Șcheia, județul Suceava (SV, Mihoveni, 1, f, 66 de ani, 4 clase).

Pentru evoluția lui *fs'* la *ș* (fenomen semnalat în secolul al XVII-lea în Transilvania), oferim următoarele exemple: *sî șîji* (BC, Berești, 2; IS, Andrieșeni, 1), *îșserbîntj*, *sâ șîji* (BC, Filipești, 1; BC, Vîlcele, 1; IS, Vînători, 2), să *șárbâ* (BN, Ilva, 1; BT, Vorona, 2), le *șerbé*

²¹ Vezi *TDR*, p. 214 și *Dialectologie română*, p. 140. Palatalizarea labiodentalelor *f*, *v* în stadiile *ș-ž* (*șer-žin*), le transformă pe cele două fonetisme și în arhifoneme, sub forma cărora se neutralizează opoziția dintre africaterile primare *č-ğ* și labiodentalele *f*, *v* în poziție de palatalizare (de exemplu omonimia între *șer* „cer” – *șer* „fier”).

²² Palatalizarea labiodentalei *f* în stadiul *h'* este mai bine reprezentată în textele moldovenești de după 1640 (*herile*, *a hi*, *hie*, *hiilor*), la fel ca în Ardeal, în timp ce în Muntenia apare sporadic, mai ales în Oltenia, după 1700. Evoluția lui *f* la *ș* este pusă în lumină, în nordul Transilvaniei, de grafia *serbintye* (= *șerbint'e*). Vezi Gheție (coord.), *Istoria limbrii române literare. Epoca veche*, p. 305-306; idem, *Introducere în dialectologia istorică românească*, p. 86-87.

²³ În general, în Moldova, nu se mai înregistrează palatalizarea lui *f* la *h'* în stadiul intermediar *fh'*.

(BN, Ilva, 5), sâ *șîii* (BT, Lozna, 1; IS, Ursărești, 1; SV, Straja, 6; SV, Vicovu de Sus, 1, 6; SV, Frătăuții Noi, 3; SV, Boroaia, 2), sî *șîiê*, *șerbînd* (BT, Prisacani, 2), *șerbî* (IS, Țibana, 1), *șert* (IS, Ursărești, 4), *șerbiê* (NT, Hlăpești, 2), *șerbîntî*, sâ *șermentîezâ* (NT, Sagna, 3), *șerbîntî* (NT, Bălătești, 2), sâ *șîii*, dar și *fiert* (SV, Crucea, 2), prima *șêrbîrî* (SV, Straja, 4), *șert*, *șerb* (SV, Vicovu de Sus, 5), *șêrâ vîek'* (SV, Frătăuții Noi, 1), *îșerbîntât* (VS, Miclești, 2).

Fricativa labiodentală sonoră v^{24} , urmată de *i* sau *e*, are două reflexe: *vy*, care trece la *y* (*vin* pentru *vin*²⁵, *yiță* pentru *vițea*²⁶, *yiță di yîii* pentru *viță de vie*, *yis* pentru *vis*, *loyit* pentru *lovit*, *yîespi* pentru *viespe*²⁷; *yîa* - GL, Matca, 2; frunză *dî yîii* - GL, Matca, 4; *vin* - GL, Matca, 9; *yîe*, *yîn*, *yînu* - BC, Berești, 1; *potriyîesc*, *potriyîta* - BC, Berești, 4; *potriyîesc*, *potriyîta* - BC, Căiuți, 4; *yîuu* - BC, Asău, 1; *yîșîn*²⁸ - BC, Asău, 3) și *vh'* care evoluează la *z*:

²⁴ Palatalizarea labiodentalei *v* este rar atestată și după 1600: în Moldova, *v* evoluează la *y* (*ii* pentru *viei*, *in* pentru *vin*), în timp ce în sudul Ardealului fenomenul prezintă două consemnări (una reflectă stadiul *y* – *morcoi*, cealaltă stadiul *g'* – *Ghiștea de Jos*). Grafia hipercorectă *logit*, *gicovanul* atestă, indirect, trecerea lui *g'* la *z*, stadiu cunoscut la sf. sec. al XVIII-lea și în nordul Transilvaniei. Cf. Gheție, *Introducere...*, p. 87.

²⁵ Pentru termenul *vin* (NALR - Mold. Bucov. III, h. 346), mai jos de linia Vaslui, Bacău, predomină palatalizarea în stadiul *y*, dar și forma cu labiala nealterată, *vin*. În unele puncte este consemnată folosirea ambelor variante în răspunsurile date de subiecții anchetați, între cele două apărînd semnul pentru corectură (la pct. 663, Prale, BC, și 647, Priponești, GL, apare *vin* [K] *yîn*; la pct. 666, Negrilești, VN, citim *vinu* [K] *yînu*). În jumătatea de nord a Moldovei, mai puțin partea de nord-vest – Bucovina (unde predomină formele cu labiodentală nealterată), intervine fenomenul spirantizării (*zîn*). Izolat, se întîlnesc și în partea de sud a Moldovei forme spirantizate. La pct. 661, Mera, VN, apare notația *vin* [V], *zîn*, [K] *yîn* (vorbitorul cunoaște cele trei variante, menționînd că *zîn* nu este folosit în zonă). De cealaltă parte, în Bucovina (pct. 481, Vama, SV), dar și la Bosanci (pct. 502, SV) apare izolat transcrierea *yⁿ* (481, informatorul susținînd că nu spune *z*) sau *vin* [K] *yîn* (502). În jumătatea nordică, forma cu labiala nealterată, *vin*, apare, uneori, concomitent cu forma *zîn* (la pct. 523, Movila Ruptă, BT: *vin* [K] *zîn*; pct. 477, Frătăuții Vechi, SV: *vin*, *zîn*). În plus, în județele BC (pct. 579, Palanca; 580, Goioasa; 585, Văsiești; 593, Livezi; 602, Petrești; 614, Blaga-Dealul Morii) și GL (pct. 655, Ionășești-Nicorești), este consemnată palatalizarea în stadiul *g'* (*g'in*). La aceeași întrebare, adresată subiecților din comuna Mănăstirea Humorului, primim răspunsuri care consemnează labiala nealterată, urmată de corectări și de comentarii privitoare la noțiunea în discuție: *vin* [K] *zîn* (cu mențiunea că forma a doua este populară) (sub. A, b, 42 de ani); *vin* [K] *zîn* (cu mențiunea că tinerii folosesc prima formă, iar bătrînii pe cea de-a doua) (sub. C, f, 72 de ani); *vin* [K] *zîn* (*ieș așa vorbîesc*) (sub. H, b, 81 de ani).

²⁶ Pentru *vițea* (NALR Mold. Bucov., III, h. 221), pe lîngă palatalizarea în stadiul *g'* (*g'îfcâ*), întîlnită în județele BT (pct. 496, 497, 498, 499, 506, 507, 509, 510, 511, 515, 517, 553) și o parte a județului SV (de ex., 487, 488), este consemnată spirantizarea (*zîfcâ*), la sud-est de BT și spre jumătatea sudică a Moldovei. Singurul punct în care nu a fost consemnată spirantizarea este 638, în Odaia Manolache, com. Vinători, VN: *yiță*; *-țâli*. Labiodentală *v* nu se alterează în unele puncte din Bucovina (*vițcâ*: 464, Izvoarele Sucevei, 465, Brodina, 471, Șaru Dornei, 474, Vatra Moldoviței), în estul Moldovei, în județele VS (628, 659) și VN (653, Mirceștii Vechi, Vinători, VN, unde este înregistrată forma *viță*).

²⁷ Pentru *viespe* (NALR Mold. III, h. 353), mai jos de linia Bacău, Vaslui, se întîlnește *yîespi*, *yîespi*. Izolat, pe lîngă punctele 474 (Vatra Moldoviței, SV), 481 (Vama, SV), 502 (Bosanci, SV), apar formele *yêspi* (474, 481) și *yêspi* (502). Într-un singur punct, 641 (Pechea, GL), apare forma *h'îespi*, *h'îespi*. Pe toată jumătatea de nord a Moldovei, mai puțin unele puncte din nord-vest (Bucovina), se produce spirantizarea (*zêspi*, *zâspâ*). Tot în partea de nord-vest, la Ciocănești (pct. 469, SV) se face trecerea de la palatalizarea în faza *g'* - *g'êspi* (întîlnită sporadic în pct. 484, Ostra; 495, Șcheia – în partea de nord- și în spații izolate în partea de sud – în jud. BC și într-un punct din jud. VS) la stadiul *g* (*gêsparî*). Labiodentală nealterată apare foarte rar în Moldova, în punctele 469 (Ciocănești), 472 (Catrinari), 474 (Vatra Moldoviței) în Bucovina și pct. 655 (Ionășești, GL), 661 (Mera, VN), în sudul Moldovei.

²⁸ Palatalizarea în stadiul *y* se întîlnește și în cazul unui subiect tînăr (f, 36 de ani, 10 clase).

zin, *zîță*, *zîță di zîii*, *zis*, *lozît*, *zișîni*, *zêspi*²⁹ (SV, Vicovu de Jos); *zișîni* (BC, Filipești, 2; NT, Sagna, 3), *zițâl*, *muorcoz* (BN, Ilva, 1), *zițâi* (BN, Ilva, 5, 7), *zin* (BN, Ilva, 5; NT, Tazlău, 1; NT, Ruginoasa, 1), *zițâlu* (BT, Păltiniș, 3; SV, Straja, 6), *ziti* (IS, Ursărești, 2), *zîii*, *plițit* (IS, Romanesti, 2, 3), *zițâl* (NT, Gîdinti, 4), *muoșilâ* (SV, Pîrteștii de Sus, 3), *zînâ* (SV, Vicovu de Sus, 1), *țăz* „țevi” (SV, Fîntîna Mare, 5).

Labiodentala *v* se palatalizează în stadiul *g'* în partea de nord a Moldovei, în special în județul Botoșani: *g'îțâuâ* (BT, Coțușca, 1), *g'îțicâ* (BT, Lozna, 6) și izolat la *h'* (*h'îșîn* – VS, Vutcani, 2, f, 40 de ani, 12 clase).

Palatalizarea labiodentalei *v* în stadiile *z* sau *y* este înregistrată alături de cele cu labiala nealterată³⁰: *vin* (BT, Coțușca, 4, f, 37 de ani, 12 clase), am crișcút *vîti* (BT, Păltiniș, 1, b, 80 de ani), *vin* (CV, Zăbala, 4), *vișîni* (GL, Matca, 5, f, 37 de ani, 8 clase - deși palatalizează labiodentala surdă, în *h'ert*).

Și în cazul labiodentalelor *f* și *v*, mai ales în Crișana și în partea ardeleanască a județului Alba, dar și la unii subiecți (chiar în vîrstă și cu studii sub medii) din unele puncte ale Moldovei, predomină fonetismele literare³¹. Oferim, în acest sens, cîteva exemple din textele analizate:

fîerbe (AB, Vințu, 4, f, 56 de ani), *fier* (AB, Vințu, 6, f, 58 de ani, 10 clase); *fîerbeț* (BC, Căiuți, 2, deși același subiect, f, 75 de ani, 4 clase, pronunță, în același enunț, și cu bilabiala alterată în stadiu arhaic: *h'êrbi*), *fêrbi* (BC, Filipești, 3, b, 78 de ani, șc. prof.), *fîeria*, *fîeluri* (BC, Vîlcele, 3), *sâ fîii* (BC, Vîlcele, 4, b, 44 de ani, 8 clase), *sâ fîii* (BT, Coțușca, 4, f, 37 de ani, 12 clase), *sî fîii* (BT, Talpa, 2, f, 68 de ani, 7 clase), *sî-mfîerbîntâ* (BT, Talpa, 2, f, 68 de

²⁹ Un fenomen interesant este consemnat în comuna Vicovu de Jos, unde spirantizarea labiodentalei *v* (*zêspi*) este sporadic înregistrată, preferîndu-se *azêspi*, cu proteza vocalei *a* și palatalizarea în stadiul *z*, fenomen întîlnit în graiurile din Maramureș. Chiar și atunci cînd spirantizarea apare în prima parte a răspunsului, există comentariul „alții spun și *azêspi*” (cazul subiectului F, f, 61 de ani). Menționăm că subiecții D, f, 12 ani și I, b, 43 de ani, pronunță *azêspci*, cu bilabiala palatalizată în stadiul *pê*, cu păstrarea labialei și africativizarea palatalei. La această întrebare nu s-a înregistrat nici un răspuns cu labiodentala *v* nealterată.

³⁰ De exemplu, la întrebarea indirectă *Ce fată vaca?*, adresată subiecților din Vicovu de Jos, sub. C, f, 43 de ani, răspunde *vițâl*, *vițicâ*, cu mențiunea (*spunem mai des zîțâl, zîțicâ*), sub. E, b, 12 ani, răspunde *vițel*, *vițelûșâ*, cu precizarea că rostește și *zîțâl*, dar nu și *zîțicâ*; de asemenea, sub. D, f, 48 de ani, din Mănăstirea Humorului, răspunde *vițâl*, *vițicâ*, cu mențiunea *bătrîni spunău acu vrîo douîzăs di anj și zîțâl, zîțicâ*. La întrebarea *Ce se face din must, după ce fierbe?* (III, h. 346), primim următoarele răspunsuri: *vin* [K] *zîn*, cu mențiunea că forma a doua este folosită mai des (sub. A, f, 89 de ani; sub. B, f, 55 de ani; sub. D, f, 14 ani; sub. H, b, 65 de ani). Semnalăm același tip de răspuns și la întrebarea *Cum îi spui la insecta galbenă care seamănă cu albina, dar nu face miere?* (III, h. 353): *vîespi*, cu mențiunea *sînt cari spun și zêspi* (sub. D, f, 48 de ani, Mănăstirea Humorului). Interesante sînt comentariile care completează răspunsurile la această întrebare indirectă: sub. B, f, 55 de ani (*vin; zîn* – se folosesc ambele forme), sub. C, f, 43 de ani (*zîn; vin* – cum îț vîni la gûrâ), sub. C, f, 43 de ani (*zîn* - *maț la uorâș spûnim vin, aiș folosîm zîn*), sub. H, b, 65 de ani (*vin* [K] *zîn* – *cum vînj la îndemînâ; de fapt, zîn îț acum o băutûrâ maț târi*), sub. I, b, 43 de ani (*vin* [K] *zîn* – *folosesc majoritătîa*).

³¹ Formele cu labiala palatalizată în stadiul *ș* (ce caracterizează, de fapt, toată jumătatea de nord a Moldovei) coexistă cu cele în care labiala este nealterată. Astfel, avem *șert*, *șerbi*, *șerbînti*, dar avem *fîert*, *fîerbi*. Uneori, în același enunț, avem *șerbi* și imediat *fîerbi*; alteori se pronunță în primă fază cu labiala nealterată, după care subiectul se corectează (de ex., vorbind despre cum se face zama de găină: *fîerbi* [k] *spûnim di fapt șerbi, așa să grăjêști* - sub. C, f, 43 de ani, din Vicovu de Jos, SV; *să fîarbâ* [k] *spûnim di fapt șerbi* - sub. B, f, 84 de ani, din Mănăstirea Humorului, SV).

ani, 7 clase; NT, Sagna, 1, 54 de ani, 12 clase), *fjert* (CV, Zăbala, 2), *fjerb* (CV, Zăbala, 3), *sâ fji* (IS, Ursărești, 1, b, 75 de ani, 10 clase), *îmfjerbîntj*, *fjerbîntj*, dar și *șjerbîntj*, în același enunț (IS, Ursărești, 3, f, 65 de ani, 8 clase), *fin* (IS, Ursărești, 4), *sâ fie, fină* (NT, Hlăpești, 2, f, 85 de ani, fostă învățătoare), *sâ fji* (NT, Farcașa, 6, f, 55 de ani, studii medii; NT, Sagna, 2, f, 57 de ani, 10 clase), *fjert* (NT, Sagna, 4, f, 21 de ani, 8 clase; NT, Tețcani, 2, f, 66 de ani, 4 clase), *fjerbîntj*, dar și *sâ șji* (NT, Tețcani, 1, f, 47 de ani, 12 clase), *sâ fjərbâ* (NT, Pîncești, 1, f, 62 de ani, 4 clase), *fjert* - formă hipercorectă, cu *é* în locul diftongului *je*, care arată tendința spre literarizare a subiectului vorbitor-, dar care pronunță izolat și *k'erti* „fierte” (NT, Ruginoasa, 1, f, 55 de ani, 8 clase), *fjert*, dar și *sért* în același enunț (SV, Crucea, 2, f, 61 de ani, 8 clase), *fjer* (SV, Pîrteștii de Sus, 1, f, 51 de ani, 10 clase), *fjert*, *sâ fjərbâ* (SV, Vicovu de Sus, 2, b, 24 de ani, 12 clase), *sâ fji* (SV, Frătăuții Noi, 1, b, 75 de ani, 7 clase), *stafidi*, *fjérbi* (SV, Boroaia, 3, f, 50 de ani, 8 clase), *fjert* (SV, Broșteni, 4, f, 61 de ani, 7 clase; VS, Vetrișoiaia, 3, f, 37 de ani, 10 clase), *fjérbîm* (SV, Rădășeni, 1), *sâ fjərbâ* (VS, Mărășești, 4, f, 25 de ani, 8 clase), *sâ fji* (VS, Vetrișoiaia, 1, f, 66 de ani, 8 clase), *firi*, *fjiicări* (VS, Vetrișoiaia, 2, f, 64 de ani, 7 clase), *fjer* (VS, Vetrișoiaia, 2, f, 63 de ani, 6 clase), *sî ni mfiripi* (VS, Miclești, 3, f, 50 de ani, 12 clase), *ar fi* (VS, Miclești, 3, b, 22 de ani, școala profesională), *fjert* (VS, Popeni, 3);

(*sâ vje* (AB, Vințu, 6, f, 58 de ani, 10 clase); *vinu* (BC, Filipești, 3, b, 78 de ani, șc. prof.), *vită* (BN, Ilva, 5, f, 70 de ani, 4 clase), *vișînatâ* (BT, Păltiniș, 5, f, 72 de ani, 4 clase), *vin* (CV, Zăbala, 2, f, 37 de ani, 12 clase), *vin* (IS, Ceplenița, 1, b, 68 de ani, 8 clase; NT, Gîdinți, 1, f, 69 de ani, 8 clase), *vițâl*, (*sâ vji* (IS, Ursărești, 1, b, 75 de ani, 10 clase; NT, Gîdinți, 1, f, 69 de ani, 8 clase), *muórcuovi* (IS, Romanești, 4, f, 56 de ani, 10 clase; NT, Ruginoasa, 1, f, 55 de ani, 8 clase), *fjói di vîță* (IS, Vânători, 1, f, 75 de ani, 4 clase), *vin* (NT, Gîdinți, 4, f, 45 de ani, 4 clase), *vișîn*, dar și *zji* (NT, Sagna, 4, f, 21 de ani, 8 clase), *uo vjîit* (NT, Ruginoasa, 2, f, 84 de ani, 4 clase), *vinu* (VS, Vetrișoiaia, 5, b, 62 de ani, învățător), *vinu* (SV, Rădășeni, 4, f, 69 de ani, 4 clase), *vji* (VS, Mărășești, 4, f, 25 de ani, 8 clase), *am vinit* (VS, Vetrișoiaia, 2, f, 64 de ani, 7 clase), *frúnzîli di vji* (VS, Vetrișoiaia, 3, f, 37 de ani, 10 clase), *tjescuovîna* (VS, Vetrișoiaia, 5, b, 62 de ani, învățător), *fjói di vîță*, *fjoiîli di vji* (VS, Popeni, 6, f, 65 de ani, 8 clase).

Formele cu labiodentala *f* palatalizată în stadiile *h'*, întâlnite, de regulă, în nordul Crișanei (*h'érbj*, *h'érá*, *h'ir*, *h'in*) sau *ș* (*șérbj* – apare, sporadic, în unele graiuri de pe Valea Crișului și din Munții Apuseni), coexistă cu cele în care labiala este nealterată, mult mai numeroase: *uoperățje di fjárá*, *fjerbeám*, le puğ la *fjert* (AB, Gîrda de Sus)³²; *fjérbe* (AB, Vințu, 4), *fjer* (AB, Vințu, 6).

³² În anchetele noastre am întâlnit uneori, în același enunț, *fjérbi* și, imediat, *h'érbj*; de cele mai multe ori fonetismul *h'* intervine în cadrul corectărilor din partea subiecților vorbitori: *férbj acoló* [K] *h'érbj*; (*sâ*) *fjérbi* [K] (*sâ*) *h'érbj*; (*il*) *fjérb* și în același enunț *h'érbj* (*mámj*).

Labiodentala sonoră *v* este palatalizată, în toată Crișana, în stadiile *d'* (*d'ir* „vin”, *o d'initu* „a venit”), mai puțin unele graiuri de pe valea Crișului Negru și din Țara Moților unde întâlnim stadiul *y* (*yí'e*, *yis*, *yərme*) și mai rar în stadiul *g'* (*g'in* *ars*, *g'ěspj*, *g'itěá*³³ - AB, Scărișoara, Gârda de Sus). Formele palatalizate, sporadice, coexistă cu cele în care labiala este nealterată, mult mai numeroase (*vițěá*, *vițél*, *vișini*, *vin*)³⁴, *vițěá*, *vițél*, *vișini* (AB, Scărișoara).

În localitatea Căpîlna, în partea de est a județului Alba, la granița cu județul Sibiu, labiodentalele *f* și *v* se palatalizează la *h'*, respectiv *y*: (*să*) *h'ijie* (AB, Căpîlna, 1), *yitě de yije* (AB, Căpîlna, 1), *yina* (AB, Căpîlna, 2), *yitele* (AB, Căpîlna, 4).

Fenomenul palatalizării labialelor se manifestă diferit de la un subdialect la altul, atât prin palatalizarea în stadiu intermediar, cu păstrarea labialei, sau în stadiu final, cu pierderea labialei, cât și prin absența acestuia, mai ales în subdialectele bănățean și muntean. Totodată, fenomenul înregistrează variații în funcție de situația socio-culturală a interlocutorilor, fiind influențat și de variația diagenetională sau de cea diasexuală.

Bibliografie

- Caragiu Marioțeanu, Matilda, *Compendiu de dialectologie română (nord – și sud – dunăreană)*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1975
- Gafton, Alexandru, *Hipercorectitudinea: abordare fonetico-fonologică din perspectivă diacronică și cu aplicare la palatalizarea labialelor și la velarizare*, Editura Universității “Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2000
- Gheție, Ion (coord.), Chivu, Gh., Costinescu, Mariana, Frâncu, Constantin, Roman-Moraru, Alexandra, Teodorescu, Mirela, *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532 – 1780)*, Editura Academiei Române, București, 1997
- Gheție, Ion, *Introducere în dialectologia istorică românească*, Editura Academiei Române, București, 1994
- Guia, Sorin, *L' état actuel de la palatalisation des labiales dans le sous-dialecte moldave (étude basée sur les données figurant dans le NALR. Moldavie et Bucovine)*, în „Langue et littérature. Repères identitaires en contexte européen” (Lucrările celei de-a VIII-a Conferințe Internaționale a Facultății de Litere, Pitești, 4-6 iunie 2010), nr. 6/2010, Editura Universității din Pitești, 2010, p. 55-64
- Guia, Sorin, *Dialectologie română. Studii și corpus de texte*, Editura Vasiliana' 98, Iași, 2014, p. 163-382. Marius
- Guia, Sorin, *Elemente de dialectologie română*, Editura Vasiliana' 98, Iași, 2014
- Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, *Probleme de dialectologie română*, Centrul de multiplicare al Universității din București, București, 1973
- Sala, Marius, *Contribuții la fonetica istorică a limbii române*, Editura Academiei RSR, București, 1970

³³ Uneori se pronunță în primă fază cu labiala nealterată, după care subiectul se corectează: *viěspe* [K] *g'ěspe*; *vițél*, *vițěá* [K] *d'itěl*, *d'itěá* (în acest exemplu, labiodentala *v* se palatalizează, de fapt, în stadiul *g'*, intervenind confuzia palatalei cu dentala muiată, fenomen întâlnit frecvent în graiurile ardelenesti).

³⁴ Toți subiecții anchetați de noi în Apuseni răspund cu labiala nealterată (*vișini*, *vin*) la întrebările *Cum se numesc acelea care seamănă cu cireșele, dar sînt ceva mai acrișoare?* și *Ce se face din must după ce fierbe?*

TDR = Rusu, Valeriu (coord.), *Tratat de dialectologie românească*, Editura Scrisul românesc, Craiova, 1984

Turculeț, Adrian, *Dialectologie română*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2002